

THE THIRD INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONGRESS OF SCIENTISTS OF EUROPE

**as part of the III International Scientific Forum of Scientists "East - West"
(Austria - Russia - Kazakhstan - Canada - Ukraine - Czech Republic)**

11th January 2019

Vienna, Austria

2019

**КУЛЬТУРНЕ МОВЛЕННЄВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК УМОВА
ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ КУРСАНТІВ І
СТУДЕНТІВ У ЗВО**

ФЕДОРЕНКО О.І.,

Доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри педагогіки та психології

Харківський національний університет внутрішніх справ

м. Харків, Україна

МАРИКІВСЬКА Г.А.,

Кандидат педагогічних наук, старший викладач

кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Харківський національний університет внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Сьогодні мовна освіта зорієнтована на виховання високоосвіченої культурної особистості, здатної до ефективної комунікативної взаємодії. Щоб виховати таку особистість, потрібно створити відповідні педагогічні умови для організації навчання мови. Тому мета нашої статті – обґрунтування доцільності створення педагогічного мовленнєвого середовища у закладах вищої освіти як педагогічної умови формування мовленнєвої культури студентів і курсантів.

Для ефективного формування мовленнєвої культури курсантів і студентів важливо визначити й обґрунтувати відповідні педагогічні умови. Як встановлено, під педагогічними умовами науковці розуміють зовнішні обставини, що забезпечують істотний вплив на перебіг педагогічного процесу, тією чи іншою мірою свідомо сконструйованого педагогом, та передбачають досягнення певного результату (М. Боритко); певну обставину чи обстановку, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості (Л. Карпенко); особливості

організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості (Г. Голубова); обставини, які обумовлюють певний напрям розвитку педагогічного процесу; сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності (Є. Хриков); те, на тлі чого здійснюється діяльність особистості (О. Аматьєва).

З урахуванням різних точок зору визначено, що під педагогічними мовами розуміють певні обставини, суб'єктивні й об'єктивні вимоги, передумови, реалізація яких сприяє досягненню поставленої мети – ефективному формуванню мовленнєвої культури курсантів і студентів в умовах освітнього процесу.

Відзначимо, що під час визначення й теоретичного обґрунтування вищевказаних педагогічних умов у нагоді стали наукові висновки таких фахівців з проблеми мовлення, як В. Барковський, А. Богуш, В. Будянська, Т. Гончар, Н. Дика, К. Климова, Є. Полатай, О. Рембач, О. Уваркіна та інших. Як з'ясовано в процесі проведення дослідження, багато вчених процес виховання особистості, у тому числі процес формування мовленнєвої культури особистості, пов'язують із створенням відповідного зовнішнього середовища.

Як зазначено в науковій і довідковій літературі, середовище – це сукупність природних та соціальних умов, навколишня обстановка, у якій відбувається життєдіяльність людського суспільства та його окремих членів, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов [9; 10; 11]. У свою чергу, педагогічне (навчально-виховне) середовище цілеспрямовано створюється педагогами для досягнення тих чи інших цілей. Уточнимо, що під педагогічним середовищем науковці розуміють спеціально, згідно з педагогічними цілями організовану систему міжособистісних відносин і ставлень людей до світу (Г. Коджаспирова, А. Коджаспиров [7]); системне поєднання всіх можливостей розвитку й навчання особистості (С. Дерябо [5]); систему впливів і умов формування особистості за визначеним у соціальному й просторово-наочному оточенні зразком, а також наявних можливостей для її розвитку (В. Ясвін [12]);

сукупність локальних середовищ (сім'я, клас, заклад освіти, мікрорайон тощо), у яких функціонує особистість та які забезпечують процеси пізнання та її розвитку (М. Нефедова [9]); частина соціокультурного простору, зона взаємодії педагогічних систем та їх елементів, педагогічних засобів і суб'єктів навчально-виховного процесу (Б. Черник [11]).

Як конкретизує Б. Черник, педагогічне (навчально-виховне) середовище має декілька рівнів, починаючи з регіонального і до основного свого рівня, тобто освітнього середовища конкретного навчального закладу. Автор також звертає увагу на той факт, що зазначене середовище має не тільки об'єктивну, а й суб'єктивну складові, тобто виступає особистісним утворенням. Адже на кожному етапі процес розвитку особистості здійснюється відповідно до її індивідуальних особливостей, тобто людина створює свій власний простір входження в історію та культуру, власне індивідуальне бачення цінностей та пріоритетів пізнання [11].

На думку Л. Новикової, навчально-виховне середовище виступає важливим підґрунтям для проектування розвитку особистості в педагогічному процесі. Вивчення й урахування впливу цього середовища на суб'єкт розвитку дає педагогу можливість пояснити функціонування освітньої системи; передбачити хід її подальшого розвитку; передбачати зміни, які відбудуться в ній унаслідок взаємодії із середовищем; спроектувати систему заходів попереджувального, випереджального чи перетворювального характеру. За висновками Л. Новикової, навчально-виховне середовище можна успішно використовувати під час формування мети педагогічної системи (залучати певні сили середовища до розробки цієї мети); з діагностичною метою (робити представників середовища реєстраторами, експертами тощо); з проектувальною метою (підключати запрошених фахівців до осмислення порушеної проблеми, залучати їх до генерування нових ідей та гіпотез); для організації виховних впливів (перетворювати середовище на провідника педагогічних управлінських команд) [9].

За висновками дослідників, важливою складовою зовнішнього середовища є мовленнєве середовище. У цьому плані А. Богуш цілком слушно зазначає, що кожна особа взаємодіє з різними людьми, мовлення яких може бути літературно правильним або мати різні відхилення від літературних норм, з наявністю місцевих говірок, діалектизмів, жаргонізмів чи бути взагалі суржиковим. Очевидно, що в другому випадку відбувається негативний вплив на формування мовленнєвої культури особистості. Тому А. Богуш пропонує забезпечувати відповідний педагогічно-мовленнєвий супровід розвитку й формування культури мовлення дітей у різних видах діяльності й у різних типах мовленнєвого середовища. Як уточнює авторка, під мовленнєвим середовищем вона розуміє «сукупність сімейних, побутових, соціально-педагогічних неорганізованих і цілеспрямованих умов спілкування» [2, с. 45–46].

Як зазначає А. Богуш, мовленнєве середовище може бути одномовним, у якому спілкування відбувається рідною для людини мовою; одномовно-діалектним; двомовним (близькоспоріднені мови); двомовним, у якому функціонує мовлення різних неспоріднених мов (наприклад, молдавська – українська, українська – угорська); багатомовним, яке прийнято йменувати полікультурним середовищем [2; 3].

За впливом на розвиток мовлення особистості дослідниця виокремлює такі типи мовленнєвого середовища: стихійно-нестимульоване середовище (зокрема стихійно-нестимульоване багатомовне мовленнєве середовище породжує явища інтерференції, спричиняє неусвідомлені людиною мовленнєві помилки на основі проникнення елементів однієї мови в мовлення людей, які розмовляють іншими мовами); стимульоване середовище, яке може бути стихійно-стимульованим (йому притаманний пасивний супровід, пасивна мовленнєва взаємодія, коли індивід сприймає мовлення членів певного середовища таким, яким він його чує. Так, людина відчуває вплив представників певної мовленнєвої спільноти в процесі щоденного спілкування з ними в межах відповідного соціуму); цілеспрямовано стимульованим (наприклад, стимульоване багатомовне мовленнєве середовище становить організований

процес навчання особистості декількох мов і розвитку мовлення на різних вікових етапах у навчальних закладах різного типу, що супроводжується педагогічно стимульованим мовленнєвим супроводом і взаємодією вихователя й вихованців); актуальне мовленнєве середовище (передбачає «максимально активну ініціативну взаємодію індивіда з іншими учасниками спілкування – мовцями», «занурення» людини «в активну мовленнєву діяльність в обмеженому соціокультурному просторі»)[2, с. 46].

У своїй науковій праці А. Богуш також підкреслює, що ефективний вплив мовленнєвого середовища на особистість та її мовлення буде відбуватись тільки за наявності розвивального характеру цього середовища. Як уточнює авторка, розвивальне мовленнєве середовище – це «потенційні можливості позитивного впливу різноманітних факторів у їх взаємодії на мовленнєвий розвиток особистості й формування мовленнєвої особистості». Причому розвивальний потенціал може мати і стихійне, і педагогічно організоване мовленнєве середовище.

Як підсумовує А. Богуш, у будь-якому з визначених типів мовленнєвого середовища педагог зможе досягти позитивних результатів у навчанні молодих людей рідної мови й розвитку їхнього мовлення, якщо він забезпечить дієвий мовленнєво-педагогічний супровід, який передбачає ефективну мовленнєву взаємодію всіх учасників спілкування [2, с. 46–47]. При цьому під мовленнєво-педагогічним супроводом авторка розуміє «створення психолого-педагогічних умов для взаємодії мовців у процесі спілкування у відповідному мовленнєвому середовищі, яке відбувається на емоційно-позитивному тлі взаємодовіри, взаєморозуміння, що забезпечує ефективний розвиток мовлення й навчання» особистості рідної мови [2, с. 47].

Погоджуючись з точкою зору А. Богуш щодо сутності мовленнєвого середовища, О. Бай, А. Левчук та А. Бутко звертають увагу на той факт, що між кожним членом суспільства та середовищем, що його оточує, відбувається взаємовплив. А тому можна сказати, що особистість послідовно діє в двох системах: «середовище – людина» і «людина – середовище». Як наслідок, з

одного боку, зазначена взаємодія зумовлює розвиток усіх її психічних процесів і функцій, що пов'язані із зовнішнім середовищем. З іншого боку, достатній рівень розвиненості психічних процесів дає особі змогу цілеспрямовано впливати на середовище та змінювати його.

На думку цих науковців, «людина існує в мові, виявляє себе в мові, прокладає через спілкування місток для порозуміння з іншими людьми». А тому розвиток мовлення людини, виховання її мовленнєвої культури значною мірою залежить від мовленнєвого середовища, у якому вона знаходиться [1].

Аналогічні думки висловлює С. Дубовик. Вона стверджує, що необхідною умовою мовленнєвого розвитку особистості, формування її етикетних умінь є створення відповідного мовленнєвого середовища. Адже саме від того, яке мовленнєве середовище оточує особистість, залежить багатство, різноманітність та правильність її власного мовлення [6].

Як підкреслює О. Горошкіна, саме через мову відбувається осмислення людиною загальнолюдських цінностей, здійснюється виховання свідомої особистості, активізується її інтелектуальний розвиток, формування почуття любові до рідної мови [4, с. 14]. А тому, на нашу думку, одним із найважливіших завдань викладачів ЗВО є підготовка студентів і курсантів до ефективного мовленнєвого спілкування, тобто формування в них готовності добре розуміти мовлення інших людей, бути спроможними до прояву мовленнєвої творчості.

Можна підсумувати, що процес формування мовленнєвої культури особистості пов'язаний зі створенням відповідного мовленнєвого середовища, що оточує людину, у якому відбувається спілкування. Уточнимо, що кожний студент і курсант, з одного боку, взаємодіє з природним мовним середовищем, вплив якого на особистість має стихійний, а тому неоднозначний характер. З іншого боку, учні певну частину часу перебувають у штучному (навчально-виховному) мовленнєвому середовищі як сукупності різних модельованих педагогом ситуацій спілкування. Ці ситуації мають мотивувати студентів і курсантів до активної комунікативної діяльності та спонукати їх до

правильного, оптимального використання різних вербальних та невербальних засобів спілкування. А тому саме таке штучне мовленнєве середовище виступає необхідною передумовою успішного формування в учнівської молоді мовленнєвої культури.

Отже, для успішного формування у студентів і курсантів цієї культури в закладах вищої освіти необхідно створити відповідне мовленнєве середовище. Спілкуючись у межах такого середовища з іншими людьми, студенти і курсанти зможуть усвідомлено сприймати гідні наслідування зразки мовлення викладачів та інших учнів, оптимально використовувати різні вербальні та невербальні засоби.

Як вважає К. Крутій, для позначення такого сприятливого для формування мовленнєвої культури особистості середовища правомірно вживати термін «культурне мовленнєве середовище», під яким авторка розуміє «сукупність корисного особистого й колективного спільного мовленнєвого досвіду, що зберігається й передається з покоління в покоління, а також речових структур і залежностей, шляхом яких реалізується діяльність і мовленнєва поведінка індивіда» [8, с. 112].

На основі вищевикладених міркувань зроблено висновок про те, що однією з педагогічних умов, яка забезпечує успішне формування мовленнєвої культури студентів і курсантів в закладах вищої освіти, є створення культурного мовленнєвого середовища.

Напрямами подальшого наукового дослідження ми вважаємо такі: комплексне дослідження мовленнєвої культури як складової професійної культури особистості, визначення шляхів створення культурного мовленнєвого середовища при підготовці курсантів і студентів у закладах вищої освіти.

Використана література:

1. Бай О. С. Мистецтво живого слова та мовна культура в навчально-виховному процесі / О. С. Бай, А. К. Левчук, А. Ю. Бутко // Інноваційний

потенціал української науки – XXI сторіччя : матер. Четвертої Всеукр. науково-практ. конф. (м. Запоріжжя, 10-17 квітня 2009 р.). – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/4/bay.php>.

2. Богуш А. М. Педагогічно-мовленнєвий супровід розвитку дітей дошкільного віку / А. М. Богуш // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки. – Бердянськ : Бердян. держ. пед. ун-ту, 2010. – № 1. – С. 42–47.

3. Богуш А. М. Формування мовленнєвої особистості дитини в полікультурному середовищі : теоретичний аспект / А. М. Богуш // Славянская педагогическая культура. – 2010. – № 9. – С. 158–161.

4. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : монографія / О. М. Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с.

5. Дерябо С. Д. Учителю о диагностике эффективности образовательной среды / С. Д. Дерябо ; под ред. В. П. Лебедевой, В. И. Панова. – М. : Молодая гвардия, 1997. – 222 с.

6. Дубовик С. Г. Формування культури етикетного спілкування учнів початкової школи / С. Г. Дубовик // Вісник психології і педагогіки [Електронний ресурс]. – К. : Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут людини. – Випуск 18. – К., 2015. – Режим доступу до збірника : http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._Випуск_18.

7. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : МарТ, 2005. – 448 с.

8. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2-х ч. / К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2009. – Частина перша. Концепції, проектування, технології створення. – 320 с.

9. Нефёдова М. С. Психологические условия школьной образовательной среды [Электронный ресурс] / М. С. Нефедова // Психолого-

педагогическое сопровождение образовательного процесса :
рег. сб. науч. тр. – 2005. – Вып. 3. – Режим доступа :
<http://www.egpu.ru/lib/elib/Data/Content/128253450068125000/Default.aspx>.

10. Новикова Л. И. Школа и среда / Л. И. Новикова. – М. : Знание, 1985. – 80 с.

11. Черник Б. П. Эффективное участие в образовательных выставках : науч.-практ. пособие / Б. П. Черник ; под ред. А. Д. Копытова. – Новосибирск : Изд-во СО РАН, 2001. – 199 с.

12. Ясвин В. А. Экспертиза школьной образовательной среды / В. А. Ясвин. – М. : Сентябрь, 2000. – 125 с.